

2. ЕКОЛОГІЯ ДОВКІЛЛЯ

УДК 330.34:502.58 (477)

Ст. наук. співроб. І.М. Лицур, д-р екон. наук –
Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЧИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА?

Подано критичну оцінку концепції сталого розвитку. Наведено аргументи про неможливість переходу людства на засади сталого розвитку в найближчому майбутньому. Викладено авторське бачення поняття еколого-економічної безпеки як ідеї, досягнення якої є більш реальне найближчим часом.

Протягом більш ніж півстоліття свого існування концепція сталого розвитку користується широкою популярністю серед наукової громадськості. На сьогодні її ідеї є у більшості соціально-економічних, екологічних та політичних програмах розвитку як на регіональному, так і на державному рівні. Сталий розвиток декларується як новий імператив для нашого та наступних поколінь, нова сходинка розвитку, на яку повинно зійти людство у своєму поступі, що потребує переосмислення існуючих цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних й інших норм та форм раціональності. За цей час цю проблему досліджено у сотні праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених [1-4]. Розроблено низку документів (концепцій, декларацій та ін.) [5, 6] про перехід тієї чи іншої країни на засади сталого розвитку.

У період до 90-х років у колишньому СРСР різні аспекти сталого розвитку були предметом наукових досліджень, їх розглянуто в схемах розвитку і розміщення продуктивних сил, відображено в програмах науково-технічного прогресу і прогнозах соціально-економічного розвитку країни на довгострокову перспективу, хоча вони, природно, безпосередньо не ототожнювались з поняттям "сталого розвитку", введеним в обіг пізніше. Активне поширення ідеї сталого розвитку в Україні, як і в інших країнах, почалося після Конференції ООН з навколишнього середовища, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 р. У документах конференції, насамперед у Повістці дня на XXI вік, у якій окреслено стратегію подальшого розвитку людської цивілізації, було зроблено перше системне і методично цілісне викладення ідеології сталого розвитку. З цього часу в Україні значно збільшилася кількість наукових досліджень і публікацій з цієї проблематики, які мають здебільшого світоглядний характер і значною мірою висхідних до ідей ноосферного розвитку В.І. Вернадського.

Проте, незважаючи на більш ніж півстолітню історію свого існування, загальний стан розробки ідеї сталого розвитку перебуває скоріше на рівні декларації про добрі наміри, ніж задовольняє вимоги наукової теорії. А прийняті на державному рівні документи з цієї проблеми мають насамперед політичний характер і не відіграють істотної ролі в активізації процесів переходу на принципи сталого розвитку. Яскравим прикладом цьому є Конференція ООН в Йоганнесбурзі, де було зазначено, що ідея сталого розвитку не на-

була планетного визнання і поступ на шляху до її реалізації є незначний. Тому, як цілком слушно зазначає Л.Г. Мельник [3], сталий розвиток є однією з утопій людства, яка, не маючи чітких критеріальних меж, як чергове "світле майбутнє", дає змогу нескінченно фантазувати про конкретні цільові орієнтації, шляхи та засоби наближення до кінцевої мети. Те, що сьогодні написано про сталий розвиток, залишає більше питань, ніж конкретні методичні положення та інформаційні основи.

За довгий час існування терміна "sustainable development" людство так і не змогло не тільки сформулювати основні методичні підходи до його досягнення, але навіть дійти згоди щодо можливості та правомірності існування такої словосполучки, як сталий розвиток взагалі. У цьому разі йдеться лише про адаптацію цього поняття до сучасного наукового світогляду.

Проте є і більш серйозні методологічні суперечності, як зазначає М.А. Голубець [7]. Сталий розвиток неможливий в регіоні чи в будь-якій іншій галузі окремо. Принципи сталого розвитку можна реалізувати лише за умови системного і функціонального взаємозв'язку між усіма блоками (економічним, соціальним, демографічним, культурологічним, технологічним, технічним, транспортним, екологічним тощо) кожної цілісної геосоціосистеми. Вести розмову про сталий розвиток у контексті вузькогалузових підходів некоректно. Оскільки екологічна цілісність планети Земля і наростаючий економічний взаємозв'язок країн світового співтовариства роблять неможливим досягнення сталого розвитку в окремо взятих країнах чи регіонах планети, то міжнародні аспекти діяльності в області реалізації ідеї сталого розвитку висуваються на перший план. Тому реалізація стратегії переходу до сталого розвитку неможлива, якщо людство буде нездатним домовитися на рівні лідерів всіх народів планети про те, як краще вести свої справи, щоби майбутні покоління могли задовольнити свої життєві потреби на рівні з нинішніми [4, с. 23]. З огляду на сучасну геополітичну ситуацію, така домовленість наразі є практично неможливою через історичні, культурні, релігійні та інші відмінності народів землі.

Окрім цього, зазначимо, що суспільство усвідомлює та втілює у життя принципи сталого розвитку лише на певному досить високому щаблі розвитку продуктивних сил та організації виробничих відносин. Прикладом цьому є перехід найбільш економічно розвинених країн до високопродуктивної ресурсоощадної економічної діяльності, що створює достатні умови для вирішення складних екологічних і соціальних завдань. Японія розпочала активне впровадження екологічної політики, досягнувши ВВП на душу населення на рівні 1600 дол. на рік, а Тайвань – аж на рівні у 5500 дол. Відповідно, група економічно розвинених країн-лідерів сучасного світового прогресу, ідею сталого розвитку звела, виходячи з власних інтересів, у безальтернативний варіант соціально-економічного розвитку [8]. Прикладом цьому є ратифікація Кіотського протоколу лише половиною країн світу, зокрема його не ратифікували США. Перехід до моделі сталого розвитку пов'язаний, насамперед, зі ступенем економічної міцності держави, надійності її відтворюваної структури, з можливостями формування високих і стабільних внутрішніх фондів наг-

ромадження і споживання для економічного і природного відтворення [8, с. 25]. Практична реалізація моделі сталого розвитку полягає в активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому країнам, що розвиваються і перебувають у важких економічних, політичних і соціальних умовах, надто важко, а то практично й не можливо перейти від сировинно-орієнтованої економіки до інноваційної, яка є на рівень складнішою та потребує інтенсивнішого освоєння знань. Окрім цього, втілення концепції сталого розвитку не гарантує швидкого зростання добробуту людей, натомість потребує напруженої роботи й консолідації зусиль політиків, управлінців, учених та всього прогресивного населення держави.

Ще однією умовою сталого розвитку є політична воля з боку вищого керівництва держави на те, щоб пройти цим важким шляхом. З огляду на часті зміни політичного курсу держав, що розвиваються, і, як наслідок, на економічну та політичну нестабільність, а в деяких державах – і на авторитарність правлячих режимів, реалізація цього положення є також надто проблематичною. Окрім цього, концепція сталого розвитку потребує зміни світогляду та переосмислення цінностей. Тому ця стратегія не може бути визначена, виходячи із традиційних загальнолюдських уявлень, стереотипів мислення, вона потребує напрацювання нових наукових підходів, які відповідають не тільки сучасним реаліям, але і пропонованим перспективам розвитку. Але коли йдеться про майбутнє, яке завжди достатньо невизначене, не можна однозначно передбачити наслідки.

Виходячи з наведених міркувань, перехід до сталого розвитку можливий лише завдяки становленню ноосфери (сфери розуму), де мірилом національного і індивідуального багатства стануть духовні цінності і знання людини, яка живе в гармонії з навколишнім середовищем. А це перспектива далекого майбутнього. Тому наразі ми пропонуємо реалізовувати ідею еколого-економічної безпеки. Потреба у безпеці є однією з найважливіших базових потреб людства. У статті 3 Конституції України задекларовано: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [9, с. 4].

Генезис безпеки, як соціального феномена, бере свій початок в біологічній природі людини. Вихідним пунктом розвитку цього поняття може слугувати фундаментальний біологічний інстинкт самозбереження. Незважаючи на те, що безпека не є чимось предметним (матеріальним), це є своєрідна характеристика і необхідна умова життєдіяльності та життєздатності об'єктів реального світу. Тому це цілком конкретна категорія, що має за мету захист та просування життєвих інтересів людини, суспільства та держави [10, с. 6].

Під час розгляду простих систем (наприклад, підприємство як проста економічна система, чи ліс як екосистема) автори цілком правильно виділяли і їх безпеки (економічну, екологічну). З огляду на те, що в наш час науково-технічна діяльність людини (праця) спричинила трансформацію простих систем у більш складні, то на сьогодні складно говорити просто про екосистеми. Сьогодні переважна більшість екосистем або створена людиною, або контролюється нею. Маємо на увазі ліси, поля, луки. Практично вже немає ділянок,

не залучених людиною в економічну діяльність. Зараз ми вже маємо справу з соціально-еколого-економічними системами (СЕЕС). СЕЕС складається з трьох підсистем: екологічної, економічної та соціальної, які тісно взаємопов'язані і впливають одна на одну. Стан кожної із підсистем виступає і як умова, і як наслідок розвитку та функціонування двох інших підсистем [11, с. 5]. Усі елементи в системі є рівнозначні, проте координаційне значення належить людині. Пов'язаність трьох підсистем у систему полягає у взаємозумовленості змін, що характеризують кінцеві стани підсистем у межах досить тривалого періоду розвитку. Відповідно, стан показників, які характеризують цю систему, ми вже не можемо визначати за допомогою екологічної чи економічної безпеки. Визначення стану показників системи за допомогою економічної чи екологічної безпеки вже не забезпечує умови існування всіх підсистем і, як наслідок, цілої системи. Тому тут доцільно ввести більший інтегрований показник, який характеризував би стан показників та був умовою існування системи. Таким показником є еколого-економічна безпека. Поняття еколого-економічна безпека, що виникло внаслідок трансформації екологічної, економічної та соціальної системи в єдину СЕЕС, характеризує стан показників системи та є умовою її існування та розвитку.

СЕЕС є динамічною системою і її підсистеми безперервно взаємодіють і змінюються. Рівновага в цій системі – це не стан спокою, а стан рухомого балансу під час одночасно здійснюваних протилежних процесів, наприклад – лісокористування та лісовідновлення, за яких зберігається цілісність системи і її важливих елементів. Ця властивість органічно впливає із динамічного стану СЕЕС, за якого відбувається постійний перехід на якісно новий рівень. Рівновага в цьому випадку означає збереження визначеного стану взаємовідносин між соціальною, економічною та екологічною складовими СЕЕС. Кількісну міру зв'язку між підсистемами в СЕЕС може бути визначено як умову еколого-економічної рівноваги, що формулюється наступним чином: величина дії на середовище не повинна перевищувати границь її місткості [11], чи еластичності [12]. Зрозуміло, що протяжність такої рівноваги у відкритих системах довготривала, а у закритих умовно обмежена [13]. Відомо також, що кожна система має свої розміри, що відповідають функціям, які вона виконує. Границі місткості СЕЕС – це межі, в яких вона може витримати навантаження біотичних, абіотичних чи антропогенних чинників. Здатність системи до протидії цим чинникам характеризується за допомогою термінів: локальна і глобальна стійкість [14]. Системі, яка повертається до стану рівноваги після незначних зовнішніх впливів, притаманна локальна стійкість (відновлення лісових насаджень після витолочування худобою чи об'їдання шкідниками), якщо система повертається до стану рівноваги після досить сильних збурень, то вона перебуває в стані глобальної стійкості (відновлення лісових насаджень після лісових пожеж). У цьому випадку на систему діють не тільки зовнішні чинники впливу, а й внутрішні. Порушується кількісна міра зв'язку між лісистістю території, обсягом лісокористування та антропогенним впливом. Проте стійкість системи, тобто здатність до протидії різним зовнішнім і внутрішнім чинникам, не є безмежною, а характеризується по-

казником – порогом стійкості СЕЕС, тобто йдеться про такий рівень чи таку межу, переходячи яку, ліс як СЕЕС втрачає свою здатність до самовідновлення і повністю деградує. Типовим прикладом цього є перетворення лісових ділянок, внаслідок господарської діяльності людини, у сільськогосподарські угіддя. Тобто господарський вплив людини на лісову СЕЕС був вищий від порогу стійкості та перевищив границі ємності, внаслідок чого і відбулося перетворення у сільськогосподарське угіддя.

Важливе значення має також показник резерву цієї системи – різниця між гранично допустимим та фактичним її станом. Цей показник характеризує кількісну здатність системи до протидії (скільки ще одиниць впливу вона може витримати) зовнішнім чинникам.

Стан, за якого біотичне, абіотичне чи антропогенне навантаження буде перебувати в границях ємності системи, тобто не перевищувати порогове значення, а сама СЕЕС буде перебувати в стані стійкості та динамічної рівноваги – ми будемо називати еколого-економічною безпекою [15]. Ознаки, на основі яких ми можемо судити, чи навантаження перебувають в границях ємності СЕЕС чи ні, ми будемо називати показниками. Показники СЕЕС – це ознаки, на основі яких ми можемо судити про стан системи. Їх поділяють на натуральні (розмір головного користування, ступінь продуктивності праці) та вартісні (динаміка рівня цін). Виходячи з того, що стан СЕЕС характеризують показники СЕЕС, то еколого-економічну безпеку можна розуміти як стан показників СЕЕС, за якого навантаження на ці показники перебувають в границях ємності СЕЕС та забезпечується надійне існування відтворення та розвиток СЕЕС. Тоді в спрощеному розумінні еколого-економічну безпеку можна розуміти як стан показників СЕЕС, за якого забезпечується надійне існування, відтворення та розвиток СЕЕС. Такий підхід до розуміння еколого-економічної безпеки як характеристики визначеного стану системи, можна розглядати як функцію системи.

Виходячи з цих двох визначень еколого-економічної безпеки, під час її дослідження можливі два методологічні підходи. Перший – це дослідження еколого-економічної безпеки на основі вивчення рівня навантаження на СЕЕС. Другий підхід під час дослідження еколого-економічної безпеки – це вивчення стану показників СЕЕС. Другий методологічний підхід, на наш погляд, є більш прийнятний.

Еколого-економічна безпека передбачає досягнення максимальної продуктивності системи, мінімальне порушення її рівноваги (кількісної міри зв'язку між підсистемами) за різноманітних зовнішніх впливів, підвищення стійкості до цих впливів та збереження здатності до саморегенерації. Тобто досягнення рівноважної взаємодії між суспільством, виробництвом і навколишнім природним середовищем; гармонізацію їх взаємовідносин на основі дотримання законів розвитку біосфери. Еколого-економічна безпека повинна забезпечувати таку внутрішню взаємодію елементів системи, за якої високі темпи розширеного відтворення виробництва, економічного росту і підвищення народного добробуту супроводжуються збереженням, неперервним покращанням і розвитком як окремих сфер, так і всього навколишнього сере-

довища. У реальному житті завдання забезпечення еколого-економічної безпеки полягає у тому, щоб органічно врахувати поступальний соціально-економічний розвиток суспільства з його діяльністю зі збереження і покращання навколишнього природного середовища. Тобто не відмова від економічного росту, а його планомірне здійснення не всупереч, а в повній гармонійності з екологічними закономірностями розвитку навколишньої природи, та соціальними закономірностями розвитку суспільства. Еколого-економічна безпека – це такий розумний баланс між підтриманням сприятливого екологічного середовища і темпами економічного розвитку, завдяки якому забезпечується стійкий суспільний прогрес. Це можливо лише за умов: коли буде відбуватися випередження нагромадження (відновлення) екологічного потенціалу, порівняно з темпами нарощування економічного потенціалу [16], та швидкість антропогенної дії не буде перевищувати темпів адаптації систем [17]. Користування лісовими ресурсами повинно бути нижче від їх поточного приросту, а антропогенний вплив на лісову СЕЕС перебуває в границях її ємності. Збереження цих принципів забезпечить неперервність і практично безмежність економічного росту в сучасних умовах науково-технічного прогресу.

Еколого-економічна безпека СЕЕС досягається тоді, коли забезпечується гарантований, стійкий та довготривалий її розвиток, та одночасно досягаються економічні, екологічні та соціально-гігієнічні критерії:

- під економічними критеріями ми будемо розуміти виробництво певних товарів, та надання послуг відповідно до потреб у визначеному обсязі;
- під екологічними критеріями ми будемо розуміти високу стабільність в широкому діапазоні зовнішніх умов, коли високій продуктивності відповідає висока біомаса;
- під санітарно-гігієнічними критеріями ми будемо розуміти такі характеристики проживання людини, які гарантують довготривалість життя, створюють гігієнічні умови для праці і відпочинку.

Поняття безпека характеризує стан показників системи і її доцільно розглядати як функцію системи. За такого підходу зміст безпеки визначається як мета, спосіб та умова існування системи. Те, чого ми прагнемо, не є безпека як категорія, а є безпека як умова забезпечення існування та розвитку системи (не безпека заради безпеки, а саме безпека як умова розвитку). Ми розглядаємо поняття "безпека" не як самодостатню категорію, а як інструмент (умову) забезпечення існування та розвитку системи. Оскільки у товарі основу становить не сам товар як категорія, основою товару є його споживча вартість. Аналогічно і безпека сама по собі як категорія нічого не означає, основою безпеки є здатність забезпечити стійкий розвиток системи.

У наш час загрози еколого-економічній безпеці України набули, на жаль, перманентного характеру і перевищують її критичний стан за цілою низкою основних критеріїв. Критерії еколого-економічної безпеки – це вимоги до значень показників СЕЕС, за яких вони перебувають у визначених межах. Основними критеріями еколого-економічної безпеки є здатність забезпечити надійне існування, відтворення та розвиток СЕЕС, швидко поновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення поставок ресурсів, або кризових ситуацій внутрішнього характеру. Виходячи

з цього сферу значень кожного показника СЕЕС можна розділити на п'ять станів: безпечний, кризовий, критичний, катастрофічний, реабілітаційний. З огляду на те, що еколого-економічна безпека – це стан рівноваги та захищеності, за якого навантаження на СЕЕС перебуває в межах її ємності, то для еколого-економічної безпеки характерними є перші три стани: безпечний, кризовий та критичний. Коли показники СЕЕС перебувають в межах цих трьох станів, то за таких умов забезпечується еколого-економічна безпека.

Стан еколого-економічної безпеки визначається шляхом аналізу значень системи індикаторів еколого-економічної безпеки. Індикатори еколого-економічної безпеки – це система показників, за допомогою яких ми будемо характеризувати стан СЕЕС, тобто це кількісна інформація, що показує зміну стану СЕЕС в часі. Індикатори становлять інструмент для вимірювання стану СЕЕС на основі кількісної та якісної її характеристики. Індикатори дають змогу на практиці під час порівняння їх з відповідними показниками СЕЕС визначити стан еколого-економічної безпеки. Тому під час розроблення індикаторів еколого-економічної безпеки потрібно враховувати такі вимоги:

- відповідність індикаторів еколого-економічної безпеки показникам СЕЕС;
- репрезентативність індикаторів еколого-економічної безпеки основним зовнішнім та внутрішнім загрозам;
- здатність індикаторів еколого-економічної безпеки забезпечити здатність СЕЕС функціонувати у режимі розширеного відтворення.

Отже, еколого-економічна безпека – це стан стійкості, динамічної рівноваги та захищеності СЕЕС – незважаючи на небезпечний вплив біотичних, абіотичних чи антропогенних чинників, припинення поставок сировини чи спроби економічного диктату.

Література

1. Проблеми сталого розвитку України. – К. : Вид-во БМТ, 2001. – 326 с.
2. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль та ін. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.
3. Основи стійкого розвитку : навч. посібн. / за заг. ред. д-р екон. наук, проф. Л.Г. Мельника. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2005. – 654 с.
4. Стратегія і проблеми устійчивого розвитку Росії в ХХІ столітті. – М. : ЗАО Изд-во "Экономика", 2002. – 414 с.
5. Нам жити на цій землі. Програма дій "Порядок денний на ХХІ століття (AGENDA)". – К. : Вид "Інтелсфера", 2000. – 360 с.
6. Концепція сталого розвитку України. – К. : Вид-во БМТ, 2001. – 322 с.
7. Гуцул Є. Австрійцям – вершки, Українцям – корінці, або кому буде весело від "Карпатиленду"? / Є. Гуцул // Дзеркало тижня, 9-15 серпня 2003 р., № 30(455).
8. Лукинов І.І. До стабілізації еколого-економічного і соціального розвитку / І.І. Лукинов // Проблеми сталого розвитку України. – К. : Вид-во БМТ, 2001. – С. 21-41.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Вид "Преса України", 1997. – 80 с.
10. Косевцов В.О. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів : монографія / В.О. Косевцов, І.Ф. Бінько. – К. : Вид-во НІСД, 1996. – 61 с.
11. Олдак П.Г. Общие начала биосоциальных исследований. Теория взаимосвязи общественного производства и окружающей сферы : учебн. пособ. / П.Г. Олдак. – М. : Изд-во НГУ, 1977. – 71 с.

12. Мельник Л.Г. Механизмы формирования устойчивого развития / Л.Г. Мельник // Механизм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми : Вид-во Сумського ДУ. – 2000. – Вип. 1. – С. 5-16.
13. Реймерс Н.Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н.Ф. Реймерс. – М. : Журнал "Россия Молодая", 1994. – 367 с.
14. Андерсон Дж.М. Экология и наука об окружающей среде: биосфера, экосистемы, человек. – Л. : Гидрометеоиздат, 1985. – С. 11-13.
15. Лицур І.М. Теоретико-методологічні основи еколого-економічної безпеки (на прикладі лісових ресурсів Карпат) / І.М. Лицур. – К. : Вид "Наук. світ", 2004. – 139 с.
16. Туныця Ю.Ю. Эколого-экономическая эффективность природопользования / Ю.Ю. Туныця. – М. : Изд-во "Наука", 1980. – 168 с.
17. Федоренко Н.П. Природа, экономика, наука / Н.П. Федоренко, Н.Ф. Реймерс // Природа. – 1974. – № 3. – С. 2-13.

Лицур И.М. Устойчивое развитие или эколого-экономическая безопасность?

Дана критическая оценка концепции устойчивого развития. Приведены аргументы о невозможности перехода человечества на принципы устойчивого развития в ближайшем будущем. Изложено авторское видение понятия эколого-экономической безопасности как идеи, достижение которой является более реальным в ближайшее время.

Lytsur I.M. Sustainable development or ecology-economic safety?

In clause the critical estimation of the concept of steady development is given. The arguments about impossibility of transition of mankind on bases of steady development in the near future are given. The author's vision of concept of ecology-economic safety is stated, as ideas, which achievement is more real in a near future.

УДК 630*6:658.821

Доц. А.І. Карпук, канд. екон. наук – Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

РИНКОВА МОДЕЛЬ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ: ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто ринкову модель лісокористування. Обґрунтовано механізми підвищення ефективності лісокористування на основі комплексу заходів державного управління в лісових господарствах і регулювання лісових відносин.

Ключові слова: модель, ринок, лісокористування, еколого-економічні аспекти.

Постановка проблеми. Головними економічними проблемами лісового господарства незалежно від виробничих відносин у суспільстві є стратегічне планування сталого розвитку лісів, визначення порівняльної економічної ефективності альтернативних технологій їх використання і відтворення, еколого-економічна оцінка лісових ресурсів як основа планування та стимулювання раціонального лісокористування; гарантійне фінансування лісового господарства, засноване на збалансованості доходів і витрат, стимулювання працівників лісового господарства на збереження лісів, підвищення їх продуктивності та посилення захисних функцій, отримання максимального доходу, бережливе витрачання бюджетних коштів [1].

Державне управління лісами в період планової економіки не було ефективним. За часи незалежності України в лісовому господарстві зроблено немало для переходу на ринкову модель лісокористування, зокрема, прийнято новий Лісовий кодекс (2006 р.), розроблено механізми продажу круглих